

УДК 159.9:37.015.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2025.25.19>

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ ЯКОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Наталія Світлична

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,
просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166
e-mail: maestro_sna@ukr.net*

Станіслав Голубєв

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,
просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166
e-mail: stanislav.golubiev@hneu.net*

Юрій Бойко

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,
просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166
e-mail: 78byv45@gmail.com*

У статті розглядається проблема формування толерантності як професійно значущої якості майбутніх психологів у контексті сучасного соціокультурного простору. Актуальність теми зумовлена зростаючою потребою у фахівцях, здатних ефективно взаємодіяти з представниками різних соціальних, етнокультурних, релігійних груп, демонструючи повагу, емпатію та безоцінне прийняття. Особлива увага приділяється важливості толерантності у професійній діяльності психолога як умови продуктивної комунікації, психологічної підтримки та профілактики професійного вигорання. Здійснено теоретичний аналіз поняття толерантності, охарактеризовано її структуру та значення в професійній діяльності психолога. Встановлено суперечності між необхідністю формування толерантного світогляду та недостатньою ефективністю освітніх програм у цьому напрямі.

Метою роботи є дослідити рівень сформованості толерантності в студентів-психологів, виокремити її структурні компоненти та види, а також обґрунтувати ефективність психодіагностичних і психотренінгових методів розвитку толерантності у процесі професійної підготовки.

Визначено достовірні відмінності між досліджуваними групами за окремими видами (гендерна, управлінська, міжособистісна) і компонентами (конативний, ідентифікаційний, діяльнісно-стильовий) толерантності.

Результати дослідження свідчать про переважання середнього рівня толерантності серед студентів-психологів, що вказує на потребу в цілеспрямованій корекційно-розвивальній роботі в освітньому процесі. Толерантність визначено як багатоаспектне утворення, що включає когнітивний, емоційно-вольовий, ціннісно-смісловий, мотиваційний, конативний та інші компоненти. Обґрунтовано доцільність використання психотренінгових технологій для формування толерантності

як важливої складової фахової готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах соціальної полікультурності та динамічних змін.

Ключові слова: толерантність, професійна компетентність, майбутні психологи, соціокультурний простір, особистісний розвиток, компоненти толерантності.

Актуальність проблеми. Сучасна соціокультурна ситуація, що характеризується високою динамікою змін, глобалізацією та зростаючою культурною й релігійною різноманітністю, вимагає від майбутніх фахівців у сфері психології не лише глибоких професійних знань, а й сформованих особистісних якостей. Однією з ключових якостей, без якої неможлива ефективна психологічна діяльність, є толерантність. Водночас у практиці професійної підготовки спостерігається фрагментарний підхід до її формування, а освітні програми часто не враховують специфіку розвитку цієї якості у студентів. Відсутність єдиного методологічного підходу до визначення та формування толерантності ускладнює розробку цілісної стратегії підготовки майбутніх психологів. Ці суперечності актуалізують потребу в комплексному дослідженні особливостей формування толерантності як професійно значущої якості, з урахуванням сучасного соціокультурного контексту та психологічних закономірностей особистісного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до вивчення толерантності у психології останніх років демонструють розмаїття теоретичних і практичних векторів. Особливу увагу надається формуванню толерантності як професійно важливої якості у фахівців допоміжних професій, зокрема майбутніх психологів.

Серед вітчизняних дослідників, які вивчають проблематику формування толерантності у студентської молоді, варто виокремити С. Доброскок, яка запропонувала модель психодідактичного супроводу розвитку комунікативної толерантності майбутніх психологів. У своїх працях авторка акцентує увагу на необхідності системної роботи зі стимулювання мовленнєвих, емоційних та комунікативних субкомпетентностей як основи професійної взаємодії [3].

У межах структурного підходу О. Вдовіченко, І Кондратьєва та Л. Балла здійснили теоретико-емпіричний аналіз феномену толерантності, виокрепивши її ключові компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий, конативний і рефлексивний. Дослідники дійшли висновку, що толерантність має тенденцію до зростання з досвідом навчання, проте розвитку етнічної толерантності слід приділяти особливу увагу [2].

Роботи Л.Захаренко та Т.Юрченко-Шеховцової присвячені аналізу міжособистісної взаємодії студентів-психологів. На основі емпіричних даних авторки доводять, що прояви толерантності є ситуативно зумовленими та потребують формування стійкої емпатійної установки в межах професійної підготовки [4].

Інноваційний підхід до розвитку толерантності демонструє О. Лебідь, яка пропонує впровадження елементів автономного навчання, цифрових освітніх технологій, рефлексивних практик і гейміфікації як ефективних засобів формування інтегративної якості толерантності у студентів-психологів [6].

Окрему увагу заслуговує напрям дослідження толерантності до невизначеності, що розробляється С. Хілько. Авторка розглядає цей феномен як важливу умову адаптації майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах інформаційної неоднозначності, підвищеної емоційної напруги та соціальної турбулентності [9]. Зазначається взаємозв'язок між рівнем емпатійності та здатністю до толерантної поведінки у складних соціальних ситуаціях.

Значний внесок у дослідження соціально-психологічних умов розвитку толерантності зробила Г. Белкіна, яка проаналізувала особливості її формування у студентської

молоді в умовах освітнього середовища [1]. І. Морозова акцентує увагу на ролі толерантності у професійному становленні майбутніх психологів, розглядаючи її як невід'ємну складову професійної ідентичності [7]. С. Савченко пов'язує розвиток професійної толерантності з рівнем особистісної зрілості, наголошуючи на важливості індивідуального підходу в освітній роботі [8]. Дослідження Л. Чорної спрямоване на вивчення чинників толерантної поведінки в міжособистісному середовищі студентів, зокрема її емоційно-вольового аспекту [10]. С. Ігнатенко аналізує вплив полікультурного освітнього простору на формування професійної компетентності психолога, підкреслюючи значення міжкультурної толерантності [5].

Таким чином, сучасні дослідження демонструють зростаючий інтерес до формування толерантності у фахівців психологічного профілю, що реалізується через різноманітні теоретичні підходи (структурний, субкомпетентнісний, діяльнісний, рефлексивний) та практичні інструменти (психотренінги, автономне навчання, емпірична діагностика). Водночас існує потреба у розробці комплексної освітньої програми, що інтегрує ці підходи у цілісну систему підготовки психолога з високим рівнем толерантності.

Науковий дискурс демонструє відсутність єдиного загальноприйнятого визначення поняття «толерантність», оскільки воно охоплює широкий спектр смислових інтерпретацій. Серед найбільш значущих методологічних орієнтирів у контексті підготовки психологів можна виокремити диверсифікаційний, екзистенційно-гуманістичний та діалогічний підходи. Спільним знаменником цих підходів є ідея внутрішньої трансформації особистості, що передбачає вихід за межі формального дотримання толерантності у міжособистісних стосунках.

Мета статті: дослідити та обґрунтувати особливості формування толерантності як професійно значущої якості у майбутніх психологів в умовах сучасного соціокультурного простору.

Об'єкт дослідження: толерантність як професійно значуща якість особистості майбутнього психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Робота психолога передбачає співпрацю з людьми, які суттєво відрізняються за світоглядом, цінностями, переконаннями, культурними рамками, особистими характеристиками та потенціалом. Основна мета психолога – надавати ефективну допомогу індивідам у розв'язанні особистісних та професійних проблем, підтримці самовизначення й самовираження – незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. У цій діяльності ключову роль відіграє феномен толерантності, який не лише сприяє побудові ефективної взаємодії, але й виступає універсальною цінністю, важливою для особистісного й суспільного розвитку.

У дослідженні толерантності взяли участь студенти-психологи Харківського національного економічного університету 1-го, 3-го курсів та магістри. Загальна кількість респондентів 33 особи.

Дослідження проводилося за допомогою методики: «Види і компоненти толерантності-інтолерантності» (Г. Л. Бардієр).

Для оцінки достовірності отриманих результатів та для з'ясування розбіжностей між групами використовувався параметричний t-критерій Стюдента. Бралась до уваги значущість відмінностей на рівні $p < 0,05$ та вище.

За методикою «Види і компоненти толерантності-інтолерантності» було отримано наступні показники щодо видів толерантності, які відображено на рисунку 1.

Статистичне порівняння отриманих даних за t – критерієм Стюдента допомогло виявити достовірну різницю у групах ($p \leq 0,05$) за шкалами: гендерна та управлінська толерантність.

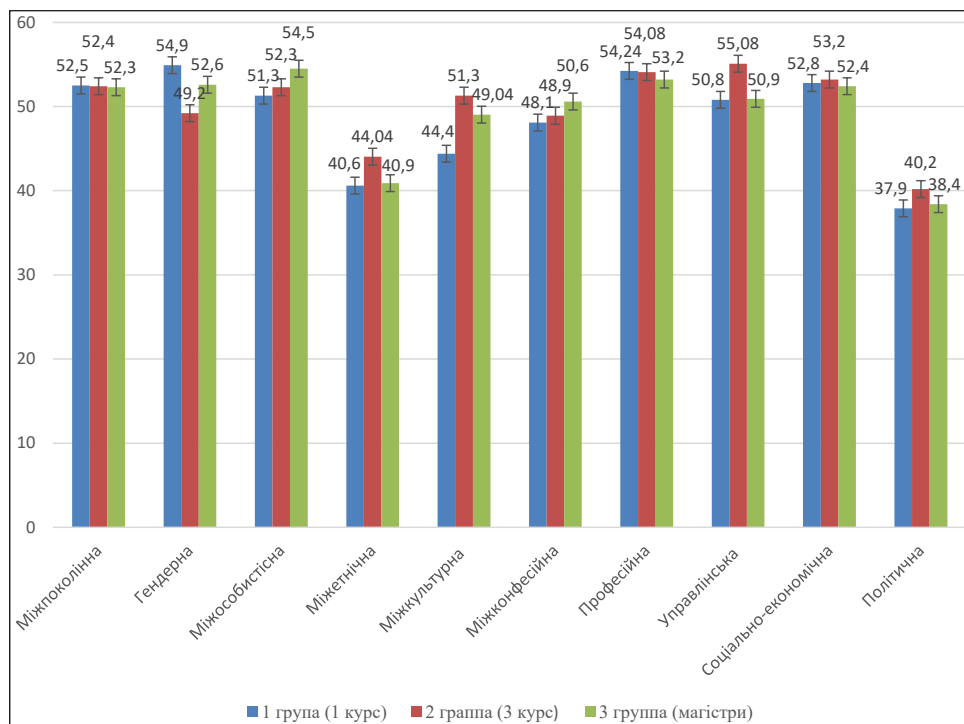

Рис. 1. Показники толерантності по шкалам видів толерантності у досліджуваних групах

Відмінності за шкалою гендерної толерантності свідчать про більш позитивне ставлення респондентів третьої групи (магістри) до представників протилежної статі порівняно з респондентами другої групи (студенти третього курсу). Це можна пояснити тим, що у складі другої групи переважали дівчата, тоді як у третій групі більшість становили хлопці.

Показники управлінської толерантності достовірно відрізняються у студентів першої та третьої груп порівняно з другою. Це можна пояснити тим, на нашу думку, що першокурсники перебувають на етапі адаптації до освітнього середовища закладу вищої освіти, де діє певна адміністративна система та встановлені правила взаємодії між студентами і викладачами. У свою чергу, студенти-магістри вже мають досвід проходження практики в умовах реального професійного середовища, що передбачає чіткий розподіл ролей і наявність управлінського контролю. Водночас нижчі показники у студентів третього курсу можна пов'язати зі стабільністю освітнього процесу на цьому етапі, що знижує чутливість до управлінських аспектів взаємодії.

Загалом у межах усієї вибірки за всіма шкалами спостерігається тенденція до середнього рівня вираженості толерантності. Найвищі показники виявлено за шкалою міжпоколінної толерантності, що свідчить про сформоване усвідомлення значущості поваги до старшого покоління, його досвіду та знань. Аналогічно, на середньому рівні виявлено міжособистісну толерантність серед представників усіх трьох груп, що вказує на наявність базових навичок конструктивної комунікації та емпатійного розуміння інших. Середній рівень також зафіксовано за шкалами професійної та соціально-економічної

толерантності. У контексті освітньої та наукової діяльності, зокрема у міждисциплінарній взаємодії, професійна толерантність є важливою умовою ефективної співпраці між фахівцями різних галузей.

Найнижчі середні значення виявлено за шкалами міжетнічної та політичної толерантності. Водночас відсутність статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами за цими параметрами дає підстави припускати, що респонденти мають сформовані особисті уявлення й ставлення до соціальних, національних та глобальних процесів.

За цими видами толерантності не виявлено статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами. Ймовірно, вони мають менший вплив на загальний рівень толерантності особистості, оскільки зазначені сфери можуть бути неактуальними для всіх респондентів. Зокрема, людина може не цікавитися політикою, не мати контактів із представниками інших етнічних груп або не сприймати власну етнічну ідентичність як визначальний фактор, що обмежує можливості для прояву як толерантності, так і інтолерантності.

За тією ж методикою «Види і компоненти толерантності-інтолерантності» було отримано наступні показники щодо компонентів толерантності, які відображено на рисунку 2.

Статистичне порівняння отриманих даних за допомогою t-критерію Стюдента показало достовірну різницю між групами ($p \leq 0,05$) щодо показників конативного компонента толерантності.

Конативний компонент толерантності проявляється у схильності до співпраці та врівноваженій, терплячій поведінці. Згідно з результатами дослідження, студенти першого курсу демонструють достатньо високий рівень поведінкової та понятійної толерантності, що виявляється в їх повсякденній взаємодії в навчальному середовищі.

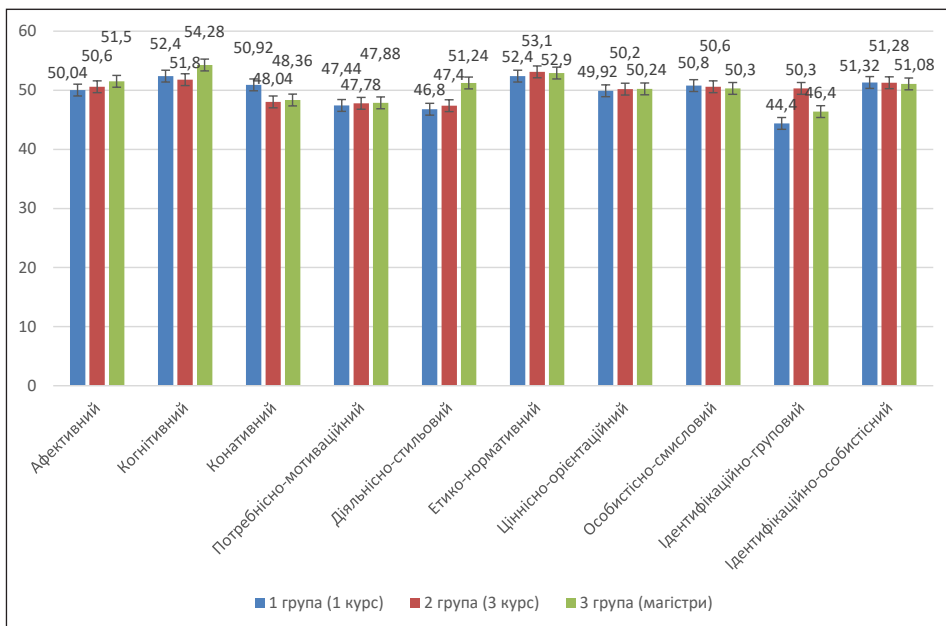

Рис. 2. Показники компонентів толерантності у досліджуваних групах

Це може бути пов'язано з етапом адаптації до нових умов навчання, що стимулює відкритість до спілкування та активність у новому соціальному контексті. Водночас необхідно враховувати ймовірність соціально бажаних відповідей у відповідях першокурсників.

Статистичне порівняння показників діяльнісно-стильового компонента толерантності за допомогою t-критерію Стьюдента виявило достовірні відмінності на рівні значущості $p \leq 0,001$. Цей компонент характеризує стійкий стиль взаємодії, який може бути інтерпретований як толерантний. Вищі показники у студентів третього курсу та магістрантів свідчать про їхню більшу готовність до толерантної поведінки та здатність адаптувати її відповідно до конкретного контексту взаємодії. Це, ймовірно, є наслідком накопиченого професійного досвіду, глибших психологічних знань, а також проходження практик у реальних умовах фахової діяльності. Зміна характеру спілкування – від інтимно-особистісного, що властиве юнацькому віку, до професійного – також чинить вплив на формування толерантності. Включення у професійну сферу, зокрема в межах системи «людина – людина», сприяє переосмисленню ставлення до інших, що позитивно впливає на розвиток толерантної установки.

Статистичне порівняння отриманих даних за t-критерієм Стьюдента щодо групових показників ідентифікаційно-групового компонента толерантності виявило достовірну різницю на рівні значущості $p \leq 0,001$. Ідентифікаційно-груповий компонент відображає, наскільки толерантність особи ґрунтується на її ідентифікації себе як члена близької для неї соціальної групи. Результати дослідження свідчать, що респонденти третьої групи демонструють вищий рівень ідентифікації з колективом порівняно з іншими групами. Це може свідчити про те, що вони почуваються більш впевнено та захищено у своєму робочому середовищі, що і зумовлює високий рівень ідентифікації. Нижчі показники інших груп можна пояснити особливостями їхнього становища. Першокурсники ще не встигли достатньо познайомитися між собою та сформувати згуртований колектив, тож на цьому етапі навчання переважає індивідуальне позиціонування. Натомість на магістратурі, яка є завершальним етапом навчання, до групи часто входять нові студенти (наприклад, з інших університетів, факультетів чи груп), а кількість спільних навчальних завдань зменшується, оскільки кожен зосереджується на власній науковій діяльності.

У межах усієї вибірки простежується загальна тенденція до середнього рівня вираженості всіх компонентів толерантності згідно з відповідними шкалами. Відносно високі результати отримано за афективним компонентом, який відображає емоційний аспект толерантності – здатність до співпереживання, емоційного відгуку та позитивного ставлення до інших. Також на достатньо високому рівні представлений когнітивний компонент, що свідчить про прагнення респондентів до пізнання, відкритість до різноманітних точок зору, уважність до позиції співрозмовника. Значущими є також показники етико-нормативного компоненту, який засвідчує сприйняття толерантності як соціальної та моральної норми. На належному рівні проявлено ціннісно-смысловий компонент, що демонструє усвідомлення респондентами особистісної значущості толерантності, її ролі у формуванні системи цінностей. Ідентифікаційно-особистісний компонент, який відображає зв'язок між толерантністю та особистісною ідентичністю, також має вагоме місце в структурі загальних показників.

Загалом, результати дослідження свідчать про те, що толерантність респондентів ґрунтується переважно на емоційній сфері, сприймається як соціально значуща установка та значною мірою пов'язана з особистісною самоідентифікацією.

У всіх трьох групах досліджуваних учасників зафіксовано середні значення як за показниками толерантності, так і інтолерантності. Отримані дані мають практичну цінність і можуть бути використані для цілеспрямованого розвитку окремих аспектів толерантності. Особливу увагу доцільно приділити формуванню міжособистісної, професійної,

міжетнічної та управлінської толерантності, що мають особливе значення у сфері професійної діяльності. Крім того, варто акцентувати увагу на розвитку ключових структурних компонентів – конативного, когнітивного, ціннісно-орієнтаційного та особистісно-смилового. Саме від рівня їхньої сформованості залежить готовність майбутнього фахівця до ефективної професійної взаємодії, зокрема здатність налагоджувати конструктивні стосунки з колегами та клієнтами. Посилення зазначених компонентів сприятиме утвердженню толерантності як особистісної цінності, що включає відкритість до іншого, неупереджене пізнання та подолання стереотипного мислення.

Висновки. Професія психолога складна і тому дуже вимоглива. Вимоглива до рівня освіти, до знань та навичок і звичайно до особистості психолога, до його якостей. Однією з таких ми виділяємо толерантність. Адже фахівець психолог розуміє - скільки людей стільки і підходів до них, з кожним потрібно навчитися працювати і допомагати. А беручи до уваги діяльність в теперішніх умовах, де клієнтами стають люди різного віку, національності, рівня освіти і віри, де людьми керують найсильніші негативні емоції, толерантність допоможе надати ефективну допомогу, враховуючи всі особливості людей і ситуації в цілому.

Проведене теоретико-емпіричне дослідження підтвердило важливість формування толерантності як ключової професійної значущої якості у майбутніх фахівців психологічного профілю. У контексті сучасного соціокультурного середовища толерантність постає не лише як моральна норма чи соціальна потреба, а як критично необхідна складова професійної компетентності психолога.

Результати дослідження засвідчили, що серед студентів-психологів домінує середній рівень сформованості толерантності, що вказує на потребу у цілеспрямованій педагогічній роботі з розвитку цієї якості в межах освітнього процесу. Виявлені статистично значущі міжгрупові відмінності за окремими видами та компонентами толерантності (зокрема, гендерною, управлінською, міжособистісною, конативною, діяльнісно-стильовою та ідентифікаційно-груповою) підтверджують вплив освітнього та професійного досвіду на рівень її сформованості.

Емпіричні дані дозволяють стверджувати, що афективний, когнітивний, ціннісно-смиловий і особистісно-ідентифікаційний компоненти відіграють провідну роль у становленні толерантної установки. Особливого значення набуває конативний компонент, що виявляється у готовності до конструктивної взаємодії, співпраці, терпимості та стриманості у поведінці.

Толерантність майбутнього психолога формується на основі досвіду міжособистісної взаємодії, професійної рефлексії та інтеріоризації гуманістичних цінностей. Враховуючи складну соціальну дійсність, полікультурність і динамічні зміни, які супроводжують професійну діяльність психолога, формування толерантності має здійснюватися не спонтанно, а в межах інтегрованої системи психолого-педагогічного впливу. Доцільним є впровадження психотренінгових технологій, рефлексивних практик, засобів активного навчання, що сприяють розвитку емоційної чутливості, емпатії, відкритості до «Іншого».

Таким чином, формування толерантності як інтегративної особистісної якості в майбутніх психологів є запорукою їх професійної ефективності, стійкості до викликів сучасного суспільства та здатності будувати довірливі стосунки з клієнтами, незалежно від їхніх соціокультурних особливостей.

Список використаної літератури

1. Белкіна Г. В. Психологічні умови формування толерантності у студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2020. Вип. 50. С. 45–53.
2. Вдовіченко О. В., Кондратьєва І. І., Балла Л. М. Толерантність як соціально-психологічна категорія: структура, компоненти, динаміка розвитку. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Т. 3. вип. 12. С. 43–50.

3. Доброскок С. В. Психодидактичний супровід розвитку комунікативної толерантності у майбутніх психологів : монографія. Херсон : ХДУ, 2020. 240 с.
4. Захаренко Л. В., Юрченко-Шеховцова Т. Ю. Толерантність у структурі міжособистісної взаємодії студентів-психологів. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1. С. 85–90.
5. Ігнатенко С. М. Формування професійної компетентності майбутнього психолога в умовах полікультурного освітнього простору. *Психологічний часопис*. 2021. № 1. С. 97–103.
6. Лебідь О. В. Інноваційні підходи до формування толерантності у майбутніх психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2023. Вип. 6. С. 132–137.
7. Морозова І. І. Роль толерантності у професійному становленні майбутнього психолога. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Психологія і педагогіка*. 2021. Вип. 12. С. 59–63.
8. Савченко С. О. Особистісна зрілість як умова формування професійної толерантності майбутнього фахівця. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 4 (91). С. 89–93.
9. Хілько С. М. Толерантність до невизначеності як складова професійної компетентності майбутніх психологів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 8 (353). С. 28–34.
10. Чорна Л. В. Соціально-психологічні аспекти розвитку толерантної поведінки у студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2022. № 74. С. 112–118.

DEVELOPMENT OF TOLERANCE AS A PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITY IN FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE CONTEXT OF THE MODERN SOCIOCULTURAL ENVIRONMENT

Nataliia Svitlychna

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
9-A, Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166
e-mail: maestro_sna@ukr.net*

Stanislav Holubiev

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
9-A, Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166
e-mail: stanislav.golubiev@hneu.net*

Yurii Boiko

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
9-A, Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166
e-mail: 78byv45@gmail.com*

The article addresses the issue of developing tolerance as a professionally significant quality of future psychologists in the context of the modern sociocultural environment. The relevance of the topic is determined by the growing demand for specialists capable of effective interaction with representatives of various social, ethnocultural, and religious groups while demonstrating respect, empathy, and nonjudgmental acceptance. Particular attention is paid to the role of tolerance in the professional activity of a psychologist as a prerequisite for productive communication, psychological support, and prevention of professional burnout. A theoretical analysis of the concept of tolerance is conducted, its structure and significance in the

professional activity of a psychologist are characterized. Contradictions between the necessity of forming a tolerant worldview and the insufficient effectiveness of educational programs in this direction have been identified.

The aim of the study is to examine the level of tolerance among psychology students, to identify its structural components and types, and to substantiate the effectiveness of psychodiagnostic and psychotraining methods for developing tolerance in the process of professional training.

Statistically significant differences between the studied groups were identified in specific types (gender, managerial, interpersonal) and components (conative, identification, activity-style) of tolerance.

The results of the study show that psychology students predominantly demonstrate a medium level of tolerance, which indicates the need for targeted corrective and developmental work in the educational process. Tolerance is defined as a multifaceted construct that includes cognitive, emotional-volitional, value-semantic, motivational, conative, and other components. The study substantiates the appropriateness of using psychotraining technologies to develop tolerance as an essential component of the professional readiness of future psychologists for professional activity in conditions of sociocultural diversity and dynamic change.

Key words: tolerance, professional competence, future psychologists, sociocultural space, personal development, components of tolerance.